

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-178-7-7>

ОНТОЛОГІЧНИЙ СТАТУС МІФУ В МАТРИЦІ КУЛЬТУРИ

Слонеvська І. Б.

*кандидат філософських наук, доцент,
завідувачка кафедри культурології та зарубіжної літератури*

Пірошенко С. Ю.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри культурології та зарубіжної літератури
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія
м. Хмельницький, Україна*

У структурі сучасного гуманітарного знання міф належить до числа одного з найбільше інтерпретованих понять. Концептуальне осмислення даного феномена належить саме ХХ століттю. Міф у різних аспектах досліджують М. Еліаде, Е. Кассіер, Ф. Кессиді, Л. Леві-Брюль, К. Леві-Строс, Є. Мелетинський, Ф. Ніцше, Д. Фрейзер, З. Фрейд, К.–Г. Юнг. У цей період виникли підходи, які розкрили певні складові, що раніше не фіксувалися: зв'язок міфу з латентними структурами людської свідомості (З. Фрейд, К.–Г. Юнг), розуміння міфу як замкнутої символічної форми (Е. Кассіер), міф як універсальний феномен людської цивілізації, наділений трансцендентним змістом (М. Еліаде, Є. Мелетинський, К.–Г. Юнг), його домінуюча роль у встановленні гармонії між людиною, природою і соціумом (Д. Фрезер, Б. Маліновський), феномен міфопоетичного мислення в літературі (Дж. Кемпбелл, Е. Фромм, Н. Фрай).

Онтологічну роль міфу по відношенню до культури відзначив Ф. Ніцше у своїй роботі «Народження трагедії, або еллінізм і песимізм»: «...без міфу всяка культура втрачає свій здоровий творчий характер природної сили; лише обставлений міфами горизонт замикає цілий культурний рух в певне закінчене ціле ... навіть держава має менш могутні неписаних законів, ніж ця міфічна основа» [6]. У працях М. Еліаде зустрічається трактування міфу як першооснови історії, суспільного життя і культури. Вирішальну роль в системі форм вираження духу відводив міфу і Е. Кассіер, ототожнюючи його з духовною культурою [2]. У концепції Б. Маліновського міф виступає як сполучний елемент, завдяки якому зберігається цілісність соціуму. За Маліновським, функція міфу полягає в тому, щоб зміцнити традицію, надати їй значущості і влади, зводячи її витoki до високих, гідних

шанувань, наділяючи надприродною силою. Тому міф є невід'ємною частиною культури в цілому... він постійно народжується знову; кожна історична зміна творить свою міфологію, яка, однак, тільки побічно пов'язана з історичним фактом [5].

У повсякденному бутті міф найчастіше пов'язують з такими поняттями, як ілюзія, обман, вигадка. Різноманітність і суперечливість існуючих трактувань та інтерпретацій, з одного боку, порушують цілісне сприйняття цього феномена, а з іншого – підтверджують його складність і неоднозначність. Одним з фундаментальних завдань сучасної гуманітаристики є спроба вибудувати «генетику» культури. В такому контексті суттю цієї проблеми є аналіз міфу з позиції культурології, його онтологічний статус по відношенню до культури, в якій він, виступаючи як ядро, програма, обумовлює процеси культурної динаміки і визначає міжкультурну взаємодію.

Міфи як «колективні уявлення» є «фундаментальною основою» будь-якого суспільства, і вибір того чи іншого їх набору, що відбувається здебільшого несвідомо, визначає і тип світосприйняття, який домінує в даному суспільстві, і саму організацію і тип суспільства – бо ці два компоненти, що визначають специфіку соціального типу, виявляються, в кінцевому результаті, нерозривно пов'язаними між собою. Якщо мова йде про необхідний зв'язок типу світосприйняття (а сприйняття причинності, простору і часу є його істотними моментами) і типу соціальності, то формування певного типу світосприйняття вже навряд чи можна назвати довільним [1, с. 430]. Вибір певного набору колективних уявлень і певне їхнє з'єднання утворює основу будь-якої культури і дозволяє існувати кожному суспільству – як міфопоетичному, так і «цивілізованому». Різниця полягає в тому, які саме колективні уявлення та міфи лягають в основу даної конкретної культури, як вони визначають сприйняття часу, простору і причини, як впливають на специфіку мови і якому типу суспільству відповідають.

Розуміючи міф як ядро культури, ми виокремлюємо в ньому систему цінностей (аксіосистему), систему ідеалів, систему символів, норм і стереотипів. В даному випадку найцікавішими є цінності і стереотипи, оскільки вони можуть розглядатися як механізми, за допомогою яких міф бере участь в процесі культурогенезу. Перші ціннісні орієнтації виникають разом із народженням міфу. Бінарні опозиції пояснювали навколишню дійсність, пояснювали минуле, дозволяли регулювати сьогодення і проектувати майбутнє. Ієрархія цінностей в міфі вибудовується за принципами базових (основних) і допоміжних (другорядних). Базові цінності як механізми міфу сприяють виникненню, розвитку та збереженню культури. Вони скеровують до світу належного, не

обов'язково досяжного, але завжди визначають вектор змін і розвитку культури. Допоміжні цінності, як стверджує більшість фахівців, найчастіше є похідними від базових, але саме вони надають неповторного вигляду культурі [3, с. 366]. Наприклад, в культурі первісного суспільства базовими цінностями виступали: загальна рівність, традиції, а допоміжними – тотем, культ предків. Основні міфи первісної культури демонстрували вищевикладену ціннісну орієнтацію. Вони занурюють нас у світ «До творіння», золотий вік, створений завдяки діям першопредків, культурного героя, де все взаємопов'язано і рівноцінно. На основі архаїчного міфу організовується простір культури, регламентується діяльність її суб'єктів.

Диференціація первинного ритуально-міфологічного синкретизму культури тягне за собою часткову деміфологізацію суспільної свідомості, але ця деміфологізація не може бути повною, вона завжди відносна. Періодично її змінює реміфологізація, що, зокрема, відбувається в Новітній час. ХХ століття відзначено одночасно бурхливим розвитком технічної думки і розчаруванням в раціоналістичної філософії, еволюціонізму і «просвітницьких» сподівань. Одна з причин «непереборного» міфу полягає в тому, що всупереч позитивістам ХІХ століття, наука не здатна повністю витіснити міфологію, оскільки не вирішує метафізичні проблеми, такі як сенс життя, мета історії, тощо. В той час як міфологія претендує на їх дозвіл, створює видимість вирішення, зокрема прагне пояснити проблеми, які важко розв'язати через більш розв'язуване і зрозуміле.

Забезпечуючи «життєдіяльність» культури, міф виконує наступні функції: креативну і захисну, комунікативну та інтеграційну, а також інформаційно-трансляційну. В процесі міжкультурних комунікацій і внутрішньої інтеграції культури міф детермінує такі явища, як акультурація, асиміляція, транскультурна інверсія. Міф у процесі свого функціонування використовує стереотипи культури – механізми підвищеної стійкості, за допомогою яких він ретранслює себе в хронотоп культури і зберігає її цілісність.

Сучасні міфи «культури споживання» орієнтують носія на максимальне досягнення поставлених завдань і ситуацію успіху, які виступають в даних міфологічних моделях як базові цінності. Способом актуалізації та трансляції міфу, за твердженням Лосева, виступає допоміжна цінність активної особистості [4]. І в тому, і в іншому випадку базові цінності первинні по відношенню до допоміжних, а допоміжні сприяють реалізації базових, втілюючи їх у матеріальні форми. Зміна ціннісної орієнтації обумовлена зміною міфологічної системи або її помітним ослабленням. Ціннісна система в міфі тісно взаємопов'язана зі структурою стереотипів.

Наразі досить цікавим є аналіз міфу як ядра культури крізь призму глобалізації, зокрема, виявлення міфологічних підстав в процесах культурної експансії, феномену мультикультуралізму тощо.

Звісно, що в силу всього вищезазначеного міф неможливо інтерпретувати і аналізувати тільки в рамках певного теоретичного status quo. Найбільш ефективним буде поєднання декількох ліній аналізу. З одного боку, екзистенційно-феноменологічний і герменевтичний контексти можуть багато дати для прояснення специфіки міфічної свідомості в багатоманітності її експлікацій – результатів присутності міфічних компонентів в будь-якому способі світоглядної, онтологічної інтерпретації – розуміння світу і себе. З іншого боку – розповідний, наративний план присутності міфічного в культурному полі, зумовлює дослідження між структуралістською і семіотичною традицією.

Отже, сучасна соціокультурна ситуація характеризується становленням нової культури інформаційного суспільства, «світу без кордонів». Вона є наслідком глобалізаційних процесів, спрямованих на інтеграцію локальних культур в єдину універсальну систему. Роль міфу в процесі конструювання глобальної культури ще остаточно не озвучена і стане предметом перспективних і багатоаспектних досліджень у майбутньому.

Література:

1. Грицанов А.А. Новейший философский словарь. Минск.: Изд. В.М. Скакун, 2008. С. 430-431. URL: https://pnu.edu.ru/media/filer_public/2013/04/17/newest_philosophical_dictionary.
2. Кассирер Э. Философия символических форм. Москва. Университетская книга, 2001. с. 10 URL: http://yanko.lib.ru/books/philosoph/kassirer-phil_simv_form-1-8l.
3. Культурология XX век. Энциклопедия. Университетская книга. 1998. 366 с. URL: <http://yanko.lib.ru/books/cultur/culturology20century2volumes1998sl.htm>
4. Лосев А.Ф. Философия. Мифология. Культура. Москва. 2010. URL: https://platon.net/load/knigi_po_filosofii/kulturologija/losev_filosofija_mifologija_kultura/16-1-0-1485
5. Малиновский Б. Миф в примитивной психологии. *Магия, наука и религия*. Москва, 1998. С.92-144. URL: <https://gigabaza.ru/doc/68404-pall.html>
6. Ніцше Ф. Повне зібрання творів : критично-наукове видання : у 15 т. I–IV ; Твори спадку 1870–1873. Львів : Астролябія, 2004. 770 с. т. 1. URL: https://platon.net/load/knigi_po_filosofii/filosofija_zhizni/nicshe_povne_zibrannja_tvoriv/1-1-0-1515